

OSITUKSEN SOVITTELU, SEN PERUSTEET JA KEINOT

Aviovarallisuusjärjestelmämme perustuu varojen ja velkojen erillisyyteen, eli avioliiton aikana kumpikin puoliso omistaa itsenäisesti oman omaisuutensa ja vastaa itse omista veloistaan. Suomessa vallitsee ns. ”nimiperiaate”, eli se puolisoista, jonka nimiin omaisuus on hankittu, katsotaan lähtökohtaisesti omistajaksi. Nimiperiaate luo omistajaolettaman, joka on kuitenkin vain lähtökohta joka voidaan vastanäytöllä kumota.

Puolisoiden aviovarallisuussuhde puretaan osituksessa. Osituksen toimittaminen edellyttää ositusperusteen olemassaoloa. Ositusperuste syntyy, kun puolisoista avioero (ns. avioerositus) tulee tuomioistuimessa vireille tai kun toinen puolisoista kuolee (ns. jäämistöositus).

Mikäli puolisoitten välillä ei ole avioehtosopimusta, aviopuolisoilla on avio-oikeus toistensa omaisuuteen ja lähtökohtaisesti heillä on oikeus saada arvomääräisesti puolet puolisoitten omaisuuden yhteenlasketusta säästöstä (nettovarallisuudesta). Puolisoiden omaisuuksien tase toteutetaan tasinkoa suorittamalla, eli enemmän omaisuutta omistava suorittaa tasinkona toiselle niin paljon, että tasingon suorittamisen jälkeen osituksen osapuolilla on arvomääräisesti yhtä paljon avio-oikeuden alaista omaisuutta.

Tässä kirjoituksessa painopisteenä on avioero-ositus.

Ositusperusteen syntyhetki, eli avioeron vireillepano tuomioistuimessa, määrittää pääsääntöisesti sen, mitä omaisuutta osituksen piiriin kuuluu. Osituksen piiriin kuuluu siten, sekä ennen avioliittoa että avioliiton aikana hankittu avio-oikeudenalainen omaisuus ositusperusteen syntyhetkellä. Ositettavan omaisuuden piiriin kuuluu myös avio-oikeudenalaisen omaisuuden tuotto ositusperusteen ja osituksen väliseltä ajalta. Vastaavasti huomioidaan myös kaikki velat, jos niiden peruste on syntynyt ennen ositusperustetta.

Ositettavan omaisuuden arvostus tapahtuu vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan ositushetken käyvän myyntiarvon mukaisesti.

Omaisuuksien puolittamiseen perustuva avio-oikeus ei ole enää pitkään aikaan ollut lakiin perustuva lähtökohta Pohjoismaissa. Muun muassa Tapani Lohi (Osituksen peräyttämisestä velkojen hyväksi, on teoksessa Varallisuus vakuudet ja velkojat, Juhlajulkaisu Jarmo Tuomisto 2012, s. 259) todennut, että ”mahdollisuus sovittaa ositusta muodostaa nykyisen aviovarallisuusjärjestelmän olennaisen elementin, joka on tarpeellinen puolittamisperiaatteen kaavamaisesta noudattamisesta seuraavien vääristymien korjaamiseksi (tai ehkäisemiseksi)”.

Vaikka kyse on pääsäännöstä – puolittamisperiaatteesta – poikkeamaan oikeutettavasta säännöksestä, säännös ei OTT Pekka Tuunaisen mukaan, ole mikään poikkeussäännös. Kyse on pikemmin normaalista avioliittolain säännöksestä, jota on noudatettava, jos siihen on vedottu ja laissa määritelty edellytykset täyttyvät (ks. HE 62/1986, s. 67–68), sekä ibid. 259).

Oikeuskirjallisuudessa onkin esitetty, että sovitteluun on ”päinvastoin ryhdyttävä aina, kun siihen on AL 103 §:n mukainen syy” (Aarnio-Helin, Suomen avioliitto-oikeus, 1992, s. 231).

Sovittelun keskeiset edellytykset

Osituksen sovittelu on aviovarallisuus-oikeutta (=avioliitto voidaan katsoa lähinnä varallisuus-oikeudellisena sopimuksena), jolla pyritään estämään kaavamaisesta avio-oikeusomaisuuden puolittamisperiaatteesta seuraavia kohtuuttomuuksia. Kyse on lähinnä taloudellisen epäoikeudenmukaisuuden korjaamisesta.

Osituksen sovittelusta säädetään avioliittolain 103 b §:ssä. Pykälää sovelletaan myös omaisuuden erotteluun. Erottelu suoritetaan, mikäli aviopuolisot ovat avioehdolla sulkeneet pois toisen tai molempien puolisoitten avio-oikeuden joko kaikkeen tai johonkin tiettyyn omaisuuserään. Avio-oikeuden poissulkeminen voi myös perustua lahjakirjaan tai testamentin määräykseen.

Sovittelulla voidaan ainoastaan vaikuttaa osituksen lopputulokseen, eli maksettavan tasingon suuruuteen. Sovittelun voi tehdä joko pesänjakaja tai se voidaan tehdä osapuolten tekemällä sopimuksella.

Sovittelun kohteena on oikeuskirjallisuuden mukaan katsottu olevan osituslaskelma. Eli lähtökohtana sovitteluun on tasinkolaskelman lopputulos, eli ositus on ensin suoritettava ositussäännösten mukaisessa järjestyksessä loppuun asti. Vertailukohta mahdolliselle sovittelulle saadaan laatimalla ensin yllä mainittu tasinkolaskelman lopputulos. Samalla saadaan selville puolisoitten taloudellinen tilanne, joka onkin osaltaan tärkeä seikka sovitteluharkinnassa.

Avioliittolain 103 b § määrittelee sovittelun edellytykset. Pykälä jakautuu sovittelun yleisiin edellytyksiin ja sovittelun harkintaperusteisiin.

Sovittelun yleiset edellytykset:

Avioliittolain mukaan ositusta voidaan sovittaa,

- jos se muutoin johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen, tai siihen, että
- toinen puoliso saisi perusteettomasti taloudellista etua.

Laista ei käy ilmi mitä tarkoitetaan kohtuuttomuudella ja kenen kannalta osituksen tulee olla kohtuuton, jotta sovittelu olisi mahdollista. Lain esitöissä mainitaan, että sovittelu olisi mahdollista tilanteissa, joissa puolittamisperiaatteesta on poikettu rajoittamalla puolison avio-oikeutta. Esimerkkinä on kirjallisuudessa mainittu tilanne, missä omaisuus on kokonaan toisen puolison nimissä ja toisen puolison avio-oikeus on suljettu avioehtosopimuksella pois. Perusteettomasta edusta on kysymys esimerkiksi silloin, kun toinen puoliso saisi ansiottomasti taloudellista hyötyä, esimerkiksi tilanteessa, jossa toisella osapuolella on suuri varallisuus ja avioliitto on ollut erittäin lyhytaikainen. Kohtuuttomuuden edellytys on ajateltu suojaamaan vähemmän omistavaa puolisoa.

Lain mukaan sovittelun edellytysten täyttymistä arvioitaessa on otettava erityisesti huomioon harkintakriteerit: avioliiton kestoaika, puolisoitten toiminta yhteisen talouden hyväksi, toiminta omaisuuden kartuttamiseksi ja säilyttämiseksi, sekä muut näihin verrattavat puolisoitten taloutta koskevat seikat.

Lausumaa ”avioliiton kestoajan perusteella” on Savolan (Pekka Savola, Siuomaisuus osituksen sovittelussa, DL 1/2015, s.78) mukaan syytä tulkita siten, että muiden harkintakriteereiden perusteella rajoittaminen on silti mahdollista. Kesto aika ei kuitenkaan ole hänen mielestään suoranaudessa yhteydessä yhteisen talouden hyväksi toimimiseen tai omaisuuden kartuttamiseen, ja siksi kriteereitä on arvioitava itsenäisesti. Muodollisen avioliiton kestoajan asemasta olennaista on yhteiselämä ja ”taloudellinen kokonaisuus” tai ”tosiasiallinen yhteistalous (Savola ibid. s. 78 ja HE 62/1986, s. 35–36).

Sovittelua koskeva harkinta onkin oikeuskirjallisuuden ja oikeuskäytännön mukaan aina tehtävä tapauskohtaisesti, eli yksittäiselle seikalle ei tule antaa ratkaisevaa merkitystä.

Yhteisen talouden hyväksi toimimisessa on oikeuskäytännössä annettu suuri merkitys sille, jos toinen puoliso on ansiotyön ohella myös osallistunut lasten hoitoon ja kasvatukseen. Yhteinen talous on sinänsä epämääräinen käsite. Kyse on lähinnä siitä, miten puoliset ovat osallistuneet perheen jokapäiväisen talouden ylläpitoon, perheen kulutukseen, rahoittamiseen ja perheenjäsenten elatukseen ja heidän henkilökohtaisten tarpeidensa tyydyttämiseen. Esille esitetyt seikat eivät siten, OTT Pekka Tuunaisen sanoin, välttämättä näy osituslaskelmissa varoina tai velkoina.

Omaisuuden kartuttaminen on esimerkiksi varojen hankkiminen työllä, aktiivisella sijoittamisella tai omaisuuden saaminen vastikkeetta. Omaisuuden peruskorjaaminen siten, että omaisuuden arvo nousee, on omaisuuden kartuttamista. Omaisuuden säilyttämisellä tarkoitetaan esimerkiksi omaisuuden korjaamista, huoltamista ja oikeuksien valvomista sekä omaisuudesta aiheutuneiden tarpeellisten kustannusten maksaminen.

Omaisuuden kartuttamista ja säilyttämistä arvioitaessa, merkitystä on annettava suoranaisten panosten ohella myös osallistumiseen perheen muiden menojen rahoitukseen (= yhteisen talouden hyväksi toimiminen), mikä ainakin välillisesti myötävaikuttaa omaisuuden kartuttamiseen ja säilyttämiseen

Tapauksessa KKO 2008:74 (ks. alla) on seikkaperäisesti lausuttu yhteiseen talouteen annettavien panosten merkityksestä osituksen sovittelussa. Korkein oikeus totesi muun muassa, ettei vaimon näytetty osallistuneen miehen omaisuuden kartuttamiseen tai säilyttämiseen, mutta vaimon kotityölle ja toiminnalle yhteisessä taloudessa annettiin kuitenkin jonkin asteinen merkitys.

Puolittamisperiaate avioliitossa perustuu oikeuskirjallisuuden mukaan ennen kaikkea panosten tasapuoliseen antamiseen yhteisessä taloudessa. Mikäli panokset ovat jääneet epäselväksi, ja ennen kaikkea epäsuhtaisiksi, on vaikeaa osoittaa, että avioliiton päätyttyä puolisoitten kaikki varat tulisi puolittaa. Sovittelusäännöksillä on nimenomaan tarkoitettu puuttua tällaiseen puolisoitten taloudenpidon epäsuhtaan (ks. esim. Lohi: Aviovarallisuus-oikeus, 2016, s. 626).

Mikäli sovittelun edellytykset täyttyvät, ositusta voidaan sovittaa laissa säädetyillä sovittelukeinoilla, jotka ovat: tasinko-oikeuden poistaminen tai rajoittaminen, avio-oikeuden alaisen omaisuuden siirtäminen osittain tai kokonaan avio-oikeuden ulkopuolelle, tai avio-oikeuden ulkopuolisen omaisuuden siirtäminen osittain tai kokonaan avio-oikeuden

alaiseksi. Sellaista omaisuutta, joka perustuu testamentti – tai lahjakirjamääräykseen (avio-oikeudesta vapaa omaisuus), ei voida sovittaa määrämällä omaisuus avio-oikeuden alaiseksi.

Sovitteluratkaisun pohjalta syntyy uusi osituslaskelma, jolla voidaan vaikuttaa tasingon määrään.

Koko ”sovitteluprosessi” voidaan Välimäen mukaan jakaa eri vaiheisiin (Välimäki: Osituksen sovittelu avioeroon perustuvassa toimitusosituksessa. Lakimiesliiton kustannus, 1995, s. 412–419): ositus- tai erottelulaskelman laatiminen, sovittelukeinojen soveltuvuusharkinta, omaisuuskohtainen harkinta, kokonaisharkinta (toiminta yhteisen talouden hyväksi, taloudellinen asema ja tarveperusta sekä avioehtosopimuksen ulkopuoliset seikat, ylittääkö kohtuuttomuus sovittelukynnyksen, harkinta, kuinka paljon sovittellaan ja, sovittelun tasingon laskeminen.

Osituksen sovittelu – sivuomaisuus - Korkeimman oikeuden päätökset KKO 2008:74 sekä KKO 2013:34

Sivuomaisuudella tarkoitetaan avio-oikeuden alaista ennen avioliittoa saatua omaisuutta, avioliiton aikana perintönä, lahjana tai testamentin nojalla saatua omaisuutta tai erillään asuessa saatua omaisuutta (AL 103 b § 2.2). Kyse on toisin sanoen sellaisesta omaisuudesta johon aviopuoliset eivät välttämättä ole omalla panoksellaan vaikuttaneet, jolloin omaisuuden puolittaminen tuntuu sangen epäoikeudenmukaiselta. Yleisin sovitteluvaatimus liittyykin sivuomaisuuteen, jonka kartuttamiseen ja säilyttämiseen toinen osapuoli ei ole osallistunut ollenkaan tai vain vähäisessä määrin.

Korkeimman oikeuden sovittelumyönteisyys heijastuu useissa tapauksissa, ja varsinkin alla mainituissa KKO:n ratkaisuissa. Lisäksi päätöksistä ilmeni selkeästi, että avioliiton kesto ja yhteisen talouden hyväksi toimiminen jäivät harkinnassa enemmän tai vähemmän vaille merkitystä. Harkinnassa näyttää olleen keskiössä se, että kyse oli sivuomaisuudesta, johon toinen puoliso ei ollut panostanut.

Karkeasti voidaan näistä tapauksista vielä vetää se johtopäätös, että Korkein oikeus on käyttänyt arvioinnissa omaisuuslajikohtaista harkintaa, kokonaisharkinnan jäädessä vähemmälle.

Päätöksessä KKO 2008:74 avioliiton kestolle (11 v) ei ole annettu suurtakaan arvoa. Enemmän arvoa annettiin sille, että kyse oli pääosin sellaisista toisen puolison varoista, jotka puoliso oli omistanut jo ennen avioliittoa ja vieläpä sellaisesta sivuomaisuudesta, jonka kartuttamiseen ja säilyttämiseen toinen puoliso ei ole osallistunut (eli panostanut). Koska normaalein säännöin toimitettava ositus johtaisi tässä tapauksessa siihen, että toinen puoliso saisi osaksi perusteettomasti taloudellista etua, ositus sovitteltiin.

Toisessa tapauksessa, KKO 2013:34, kumpikin puoliso oli kykyjensä mukaisesti osallistunut perheen elatukseen. Avioliitto oli kestänyt 30 v. Korkeimmassa oikeudessa ositusta sovitteltiin vähentämällä tasingosta vaimon vasta ositusperusteen jälkeen perinnönjaossa

omistukseen ja hallintaansa saaman kiinteistön arvoa. Kiinteistön arvo oli huomattava puolison muuhun omaisuuteen verrattuna, ja avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö oli perinnön takia suurempi kuin toisen puolison omaisuus. Päätöstä perusteltiin vielä siten, että toinen puoliso ei ole vaikuttanut toisen puolison perintönä saaman omaisuuden kertymiseen tai säilyttämiseen, jonka takia ensiksi mainittu puoliso saisi niissä olosuhteissa perusteettomasti taloudellista etua, ellei ositusta soviteltaisi. Eli kyse oli sivuomaisuudesta, johon toinen ei ole panostanut.

Ositusperusteen jälkeiset taloudellista asemaa parantavat (esim. perintö) tai heikentävät (työttömyys, vanhuus) muutokset voidaan Savolan mukaan huomioida sovitteluharkinnassa (Savola, ibid. s. 79). Tällä on hänen mielestään merkitystä niin sanottuun tarveperusteeseen, mikä voi olla sovittelua vastaan puhuva seikka.

Osituksen lopputulokseen voi vaikuttaa merkittävästi se, miten ositettava omaisuus (esim. yritys) arvostetaan. Arvostus voi osoittautua hyvinkin vaativaksi tehtäväksi, jonka takia omaisuuden arvostamisessa käytetään usein apuna asiantuntijoiden lausuntoja.

Osituksen yhteydessä tapahtuvasta kiinteistön tai arvopaperin saannosta on suoritettava veroa siltä osin kuin vastikkeena on käytetty muuta kuin jaettavana olevaa avio-oikeuden alaista varallisuutta. Toisin sanoen, mikäli osituksen yhteydessä käytetään ositusvarallisuuden kuulumattomia (avio-oikeuden ulkopuolisia) varoja, ja suoritus on luonteeltaan vastiketta saatua omaisuutta, lankeaa omistajanvaihdoksesta varainsiirtoveroa. Huomattavaa tässä on se seikka, että osituslaskelmassa huomioon otettavan toisen puolison tai yhteisissä nimissä olleen velan vastattavaksi ottaminen ei tarkoita sitä, että on käytetty ulkopuolisia varoja.

Björn Holming

Oikeustieteen lisensiaatti, varatuomari

Lakiasiantoinisto Björn Holming law firm

mobil 040 773 14 16

email bjorn@holminglaw.com

www.holminglaw.com